

הרב נתן חי

היוב בגין נשיכת כלב בהלכה

פתיחה

במדינת ישראל דווחו בשנת 2020 כאלפיים נשיכות של כלבים,¹ חוץ מנשיכות שלא הגיעו לדיווח רשמי. חלק קטן מהנשיכות בוצע על ידי כלבי תקיפה שהשתחררו. בישראל יש כחצי מיליון בעלי כלבים רשומים² ומספר רב יותר של כלבים שאינם רשומים, לכן לא פלא שמדי שבוע ננשכים לא מעט ילדים ומבוגרים. חוץ מהנזק שנגרם מעצם הנשיכה, יש גם סכנה בהעברת זיהומים, ובעיקר את נגיפי מחלת הכלבת העלולה לגרום למוות.³ ריבוי מקרי הנשיכה ונזקייהם מהווים אתגר למערכת אכיפת החוק. ואכן בשנת תשנ"ב (1992), נוסף תיקון לחוק פקודת הנזיקין (סעי' 41א-41ג), המטיל את אחריות הנשיכה על הבעלים, גם כשלא הייתה רשלנות מצידם, בסייגים מסוימים. בנוסף, בשנת תשס"ג (2002) חוקק החוק להסדרת הפיקוח על הכלבים שמסדיר את חובת השמירה המוטלת על הבעלים. בחוק זה נקבעו מגבלות בתנאי החזקת הכלבים, אורך הרצועה כשיוצאים עמם לרשות הרבים, וכן הוגדרו בחוק שמונה זני כלבים מסוכנים שהוגבלו ביבוא, אחזקה וריבוי. כמו כן, נקבע כי על הפרת חלק מסעיפי החוק, יוטלו עונשי קנס ומאסר. ריבוי העיסוק התקשורתי והמשפטי בתקיפות כלבים, גרם לגידול במספר עורכי דין העוסקים בהגשת תביעות כנגד בעל כלב שתקף, או מתמחים בהגנה על בעל הכלב המואשם בכל מקרה שכלבו נשך. גובה הפיצויים הנקבעים בבית משפט או בתהליכי גישור נע פעמים רבות סביב מאות אלפי שקלים.⁴ במקביל, מתרבות התביעות בתחום נשיכות הכלבים המגיעות לפתחם של בתי הדין לממונות. תביעות אלו מהוות אתגר הלכתי, היות שיש קושי בחיוב פיצוי מלא על נזק בגין נשיכת כלב. נזק זה כלול בדין 'נזקי קרן' שכולל נזקים חריגים ולא-שכיחים,⁵ המחייבים בפיצוי בשיעור חצי נזק בלבד, כיוון שהוא בגדר קנס שאינו משורת הדין.⁶ זאת ועוד, בזמן הזה בתי הדין לא מוסמכים לדון בדיני קנסות, משום שבטלה הסמיכה, ודיינים שאינם סמוכים דנים רק בנזקים שכיחים שחיובם מהדין:

בזמן הזה, דנים הדיינים... דברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס. אבל דברים שאינם מצויים, אף על פי שיש בהם חסרון כיס... או דברים שאין בהם חסרון כיס

1. ברוך הלוי, 'נתונים סטטיסטיים במרכז רישום הכלבים Center Dog שנקלטו עד ליום 31/12/20', אתר משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
2. שם.
3. 'פצעי נשיכה', אתר בית החולים הווטרינרי בכפר הירוק.
4. עו"ד יפי אורנשטיין, 'הפיצוי שניתן בגין נשיכות כלבים ואחריות בעלי הכלבים', אתר משפטי zap, 25.12.20.
5. שו"ע, חו"מ סי' שפט סעי' ב, יט.
6. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' א.

אף על פי שהם מצויים... וכן כל הקנסות שקנסו חכמים... או שמשלם חצי נזק, אין דנין אותו אלא מומחים הסמוכים בארץ ישראל.⁷

יתרה מזו, כל עוד בית הדין לא פסק חיוב קנס על המזיק, גם לא מוטל עליו שום חיוב תשלום ממוני, כי הקנס אינו תוצאה של הנזק אלא מותנה בהחלטת בית הדין.⁸ למרות חוסר הסמכות של בית הדין להשית קנסות מזה למעלה מאלף שנים, מצאנו כי במשך הדורות שקדו חכמי ישראל על תקנת הניזק והציבור, להטיל חיוב תשלום קנס על מזיק. מגמה זו נועדה, הן כדי לפצות את הניזק על לא עוול בכפו, והן כדי למנוע נזקים עתידיים. כך כתב למשל הרא"ש (בבא קמא פ"ח סי' ג) בשם רב שרירא גאון:

ורב שרירא ז"ל אומר... וסמכו חכמים אחרונים וראשי ישיבות, כי ראו הפסד גדול משום דאין דנין דיני קנסות, ועשו תקנה.

וכן כתבו בבית הדין לממונות ירושלים (פסקי דין ירושלים, ח"ד, עמ' רנא), ביחס לנזקי נשיכת כלב:

בנידון דידן, נראה דמילתא דשכיחא הוא דהכלבים נושכים, ויש חשש דאם לא יגדרו הפירצה, יזלזלו האנשים.

במאמר זה נדון בגישות הלכתיות שונות ביחס למצב מורכב זה, של ריבוי נשיכות מחד, וחוסר סמכות להטיל חיוב המוגדר כקנס מאידך. בתי הדין לממונות נדרשים אפוא לתת מענה הלכתי הולם לעניין זה, מעבר לתקנת הניזק והציבור, גם כדי להראות כי יש מענה לכך בבתי דין של תורה ולא רק בערכאות אזרחיות.

א. חוסר סמכות ופתרונה

למרות ריבוי אירועי הנשיכה והתקיפה ע"י כלבים, חלק מבתי הדין נצמדים להגדרה שהזכרנו לעיל, שנשיכת כלב היא דבר חריג ולא-שכיח. אם כך, נזק הנשיכה דינו כ'נזקי קרן', שבתי הדין הקיימים בימינו אינם מוסמכים לדון ולחייב בגינו, כך קבע למשל הרב שלמה זעפרני (שמרו משפט, ח"א סי' קי, עמ' שפח):

קיימא לן דהיזק של קרן נחשב כקנס. מבואר בגמרא בבא קמא (טו:) בכלב שאכל כבשים גדולים, וכן חמור שלעס סל (שם יט:) הוי ליה נזק של קרן, כיון שפעולת ההיזק משונה ואינה בכוונת אכילה אלא בכוונת היזק... בנידון דידן שנשך הכלב את המכנסיים, אין זו פעולת אכילת שן אלא נשיכה בכוונת היזק הלכך הוי ליה קרן... כיון שאין לנו דיינים מומחים אין דנים בזמן הזה דיני קנסות.

וכן פסקו הרב הלל יצחק הלוי,⁹ הרב ברוך שרגא,¹⁰ והרב יעקב שוורצברט.¹¹ פוסקים אלה נדרשו להציע דרכים כדי לחייב את המזיק.

7. שם.

8. קצות החושן, סי' א ס"ק ז; ר' עקיבא איגר, מכות ה ע"ב ד"ה תוד"ה וכן.

9. משפטי הלוי, ח"ג סי' יח, עמ' קנו.

10. שו"ת והיה העולם, חו"מ סי' טז, עמ' קסה.

11. שיח משפט, סי' מד סעי' ב, עמ' קפב.

1. תפיסת רכוש המזיק על ידי הניזק

כל הפוסקים הנ"ל העלו את האפשרות שהניזק יכול לתפוס מנכסי המזיק, כשווי הנזק שנגרם לו, כפי שנפסק להלכה ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' א סעי' ה):
 אף על פי שדיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל אינן מגבין קנסות... אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול, אין מוציאין מידו.
 אולם היתר זה מותנה בקבלת אישור מבית הדין להחזיק בממון שתפס, על פי שומה שתפס רק כפי שיעור הנזק.¹² כמו כן, לדעת חלק מהפוסקים, היתר זה מותנה בהבאת עדים על מקרה הנזק.¹³

2. נידוי המזיק

הרי"ף¹⁴ הביא תקנת גאונים ביחס לדיני קנסות, לפיה בית הדין מנדים את המזיק עד שישלם את דמי הנזק, וכן נפסק ברמב"ם (הל' סנהדרין פ"ה ה"ז):
 מנהג הישיבות בחוצה לארץ, אף על פי שאין גובין שם קנס, מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו... וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו - מתירין נידויו, בין שנתפייס בעל דינו בין שלא נתפייס.

הרא"ש (בבא קמא פ"ח סי' ג) ציטט בהרחבה את דעת הגאונים וטעם תקנה זו:
 בתשובת הגאונים נשאל ממר צמח גאון ז"ל... כלל אמרו, אין מגבין קנסות בבבל וכו', אלא משום שלא יהא חוטא נשכר, ושלא יהו ישראל פרוצים בנזקים שכיון שיודעים שאין גובין קנסות בבבל שולחים יד זה בזה, נהגו חכמים אחרונים לנדותם עד שיפייסו בממון, או עד שירבה עליו ריעים ויפייסו בדברים. ונשאל ממר רב נטרונאי ז"ל, אי אין דנין דיני קנסות בבבל... והשיב כך מנהג בשתי ישיבות... אף על פי שאין פוסקין דין עליו לשלם... ודאי מנדין אותו עד שיפייס אותו בין במועט בין בהרבה. ורב שרירא ז"ל אומר, דלא מצינו בגמרא לנדות... וסמכו חכמים אחרונים וראשי ישיבות, כי ראו הפסד גדול משום דאין דנין דיני קנסות, ועשו תקנה לנדות החובל עד שיפייס הנחבל בקרוב. כי אין דרך לדקדק ולומר לזה כן קצבנו לתת כך וכך גם לזה קצבנו עליך למחול כך וכך, כי זה היה דיני קנסות. אלא משערים בליבם שיעור קרוב עד כמה מגיע לתת לו, ואין מגלין אותו. ומנדין החובל עד שיפייס הנחבל ורואין כמה מגיע לתת לו.

גם הרשב"א¹⁵ פסק כמנהג הגאונים, וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' א סעי' ה):
 אף על פי שדיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל אינם דנים דיני קנסות, מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו, וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו, מתירין לו.
 וכן כתבו בבית הדין לממונות ירושלים (פסקי דין ירושלים, ח"ד, עמ' רנא), ביחס לנזקי נשיכת כלב:

12. רמ"א, חו"מ סי' א סעי' ה.

13. ש"ך, חו"מ סי' א ס"ק יח, בניגוד לדעת הסמ"ע, שם ס"ק יט. ראו גם קצות החושן, שם ס"ק ח; נתיבות המשפט, שם ס"ק ה; שער משפט, שם ס"ק ה. נוסף לציין שעל פי חוקי המדינה אסור לעשות כן, והתופס עלול להיות מואשם בגנבה.

14. רי"ף, בבא קמא ל ע"ב.

15. שו"ת הרשב"א, ח"א סי' תתקמח.

בנידון דידן נראה דמילתא דשכיחא הוא דהכלבים נושכים, ויש חשש דאם לא יגדרו הפירצה, יזלזלו האנשים, ובעובדא דידן לכולי עלמא מנדינן ליה.

3. היתר פנייה לערכאות כנגד מזיק שאינו מפצה את הניזק

כמה פוסקים בדורנו הרחיבו את תקנת הגאונים, עד כדי היתר תביעה בערכאות. כך כתב הרב צבי יהודה בן יעקב (משפטיך ליעקב, ח"ב סי' לב, עמ' תה):

בית הדין דנים ומחייבים אותו כמנהג הגאונים, דהיינו שמנדין אותו עד שישלם לניזק כשיעור הנראה לבית דין. וכאשר אין המזיק משלם לניזק כשיעור שנראה לבית הדין. ובית הדין מטיל נידוי על המזיק, נראה דדינו כמי שאינו צאית דינא, שהרי אינו שומע לבית הדין לשלם או לפייס הניזק כשיעור הראוי, ואם כן בית הדין רשאי להתיר לניזק לתבוע את המזיק בערכאות. דכיון שהוא מנודה ואינו שומע לפסק בית הדין, דינו כסרבן ומותר לתובעו בערכאות.

לדעת הרב יצחק זילברשטיין¹⁶ אף אין צורך בהגשת תביעה בבית הדין כאשר הנתבע מתעלם מהוראות בית הדין. הוא סבור, כי הגשת תלונה במשטרה כנגד בעל הכלב, דינה בימינו כנידוי של הגאונים. וגם אם יתגלגל הדבר אחר כך לערכאות, מותר לקבל שם את הפיצוי שייפסק, מכיוון שבעל הכלב לא היה מוכן לשמוע מלכתחילה לבית הדין. והוסיף שכך פסק גם הרב יחזקאל אברמסקי בזמנו, במקרה של נזק מנשיכת כלב.

ב. קניית סמכות מכוה בעלי הדין

מעבר לאמור לעיל, ניתן להציע דרך שתסמיך את בית הדין לדון בנזקי נשיכת כלב בימינו, והיא על ידי הסכמה מפורשת או מכללא של הצדדים.

1. הסכמה מכללא של הצדדים לדון

בימינו, בית הדין לממונות דן לאחר הסכמת הצדדים. הצדדים חותמים על הסכם בוררות, שבו הם מקבלים את סמכות בית הדין. כיוון שכך, נראה שבית הדין רשאי לחייב את המזיק גם בתשלום קנס, אף שהדיינים אינם סמוכים, מכיוון שהצורך בדיינים סמוכים בדיני קנסות הוא דווקא כדי לדון בכפייה, אך לאחר הסכמת הצדדים, רשאים אף דיינים פסולים לדון ('קיבלו עלייהו').¹⁷ כך הסביר ב'שיטה מקובצת' (בבא קמא, פד ע"ב ד"ה וגדולי המחברים) כיצד דנו בתלמוד דיינים שאינם סמוכים, בדיני גניבות וגזילות:

יש מתרצים בכל אותם המעשים שהוזכרו בתלמוד שדנים אותם בבבל, ענינם כשבאו לפנינו לדון. והואיל ומקבלים עליהם את הדין, דנין בכל מה שיבואו לפנינו עליו.

כך פסק גם 'ערוך השלחן' (ח"מ סי' א סעי' ג):

אף על פי שאין דנין דיני קנסות בזמן הזה... אם קיבלו בעלי הדין עליהם דיינים שידונו להם דין הקנס, מהני הקבלה כמו בקבלת קרוב או פסול... ואף שיש מי

16. חשוקי חמד, כתובות מא ע"ב ד"ה תבע את חברו.

17. שו"ע, ח"מ סי' כב סעי' א.

שמסתפק בזה, מכל מקום נראה לי שכן עיקר לדינא, ולא גרע דיין שאינו סמוך מקרוב או פסול.

כן פסקו הרב יהודה עייאש¹⁸ והרב אליעזר וולדינברג.¹⁹ אמנם יש מן הפוסקים שסברו שאין לבית הדין סמכות לחייב קנסות אף מכוח הסכמת הצדדים. אולם גם לדעתם, הגבלה זו אמורה לגבי חיוב קנס גמור, שאינו משורת הדין בשיעור פיצוי הנזק, כגון חיוב כפל על גניבה, כיוון שחיוב זה נוצר מכוח פסיקת בית הדין. אולם גם לדעתם בחיוב על נזק שאינו שכיח בזמן הזה, תועיל הסכמת הצדדים, כיוון שחיוב זה בעיקרו הוא משורת הדין.²⁰ לפי זה, על נזקי נשיכת כלב שהוגדרה בהלכה כנזק שאינו מצוי, תועיל הסכמת הצדדים לחיוב של בית הדין.²¹

2. הסכמת הצדדים לפשרה

יש פוסקים שכתבו כי סמכות בית הדין מכוח הסכמת הצדדים נובעת מחמת הסכמה לפסיקה בדרך פשרה. בכל בתי הדין הצדדים חותמים על הסכם בורות, שבו הם מקבלים את סמכות בית הדין 'בין לדין בין לפשר'. על בסיס הסכמה זו נראה כי בית הדין יכול לחייב גם על נזקים שאינם שכיחים, וכך כתבו הרב צבי יהודה בן יעקב²² והרב יועזר אריאל.²³ בדומה לכך, קובע הרב זלמן נחמיה גולדברג ('שבחי הפשרה', משפטי ארץ א: דין דיין ודיון, עמ' 78), כי במסגרת הפשרה יכול בית הדין לתת ביטוי לחיוב לצאת ידי שמיים:

בדברים שחייבים עליהם בדיני שמיים... כמו גרמא בנזיקין... נראה שהפשרה היא בעצם תשלום על מחילת התובע כדי שלא יענש הנתבע בידי שמיים. ואכן, לדעת קצות החושן,²⁴ בחיוב נזיקין שאינו שכיח, אף שאינו נידון בימינו כי הדיינים אינם סמוכים, רובץ על המזיק חיוב לצאת ידי שמיים. אולם בקנס גמור, כגון חיוב כפל בגניבה, אין חיוב לצאת ידי שמיים, כיוון שחיובו אינו נובע מעצם גרימת הנזק אלא רק מכוח החלטת בית הדין. וכך כתב בפירוש הרב יוסף נתנזון,²⁵ כי בנזק שהביא לחסרון ממון, חייב לצאת ידי שמיים, אף שחיובו מוגדר קנס, כגון נזקי קרן של שור תם.

ג. סמכות לצורך תיקון החברה

1. בית דין שקיבלוהו רבים עליהם

דרך נוספת למתן סמכות לבית הדין לחייב בקנסות, היא לשם תיקון החברה. אם בית הדין סבור שהנזק הוא תופעה שכיחה המסכנת את המרקם החברתי, יש לו את הסמכות

18. שו"ת בית יהודה, סי' א.

19. הלכות מדינה, א שער א פרק ה, עמ' לו.

20. שער משפט, סי' א ס"ק א. הביאו הפתחי תשובה, חו"מ סי' א ס"ק ג.

21. אמנם בשו"ת משפטיך ליעקב, ח"ב סי' לב, חלק על כך, כיוון שחיוב על נזקי נשיכה הוא בגדר קנס וממילא אינו חיוב משורת הדין.

22. שו"ת משפטיך ליעקב, ח"ב סי' לב, עמ' תה.

23. דיני בורות, עמ' קפז.

24. קצות החושן, סי' א ס"ק ז.

25. שו"ת שואל ומשיב, רביעאה ח"ב סי' קפח.

לקנוס את העבריינים מחוץ לשורת הדין, כדי להענישם ולהרתיעם, כלשון הגמרא (סנהדרין מו ע"א): 'בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה... כדי לעשות סייג לתורה', וכן נפסק ב'שלחן ערוך'.²⁶ על סמכות זו, ביחס לחיוב קנסות, עמד הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סי' רעט):

על קהל שמינו ברורים לבער העבירות, וכתוב בתיקוני ההסכמה שיוכלו לייסר ולענוש ממון לפי ראות עיניהם... שנראה להם שהעניין אמת, שיכולים לדון ולקנוס... מי שעובר על תיקוני המדינה, צריך לעשות לפי צורך השעה. שאם אין אתה אומר כן, אף הם לא קנסו דיני קנסות.

בית הדין מוסמך אפוא לקנוס את המזיק, ולהעביר את תשלום הקנס לידי הניזק. סמכות זו נתונה לכל גוף שיפוטי שקיבלוהו הרבים עליהם, גם אם לא יושבים בו גדולי הדור.²⁷

2. חיוב מכוח דינא דמלכותא דינא

הצורך לתיקון החברה בא לידי ביטוי בדרך נוספת. מלבד הרחבת סמכויות בית הדין, הוא גם מעניק תוקף הלכתי לחוק הנוהג. כך קבע הרב אשר וייס (גדרי היתר לפנות לערכאות, תחומין, ל, עמ' 275-281), שמכיוון שחייב בית הדין להגן על הנפגעים מבעלי זרוע, יש לחייב על רשלנות רפואית על בסיס 'דינא דמלכותא דינא' שקבע כללים בתחום זה:

ולעניות דעתי גם בנידון דידן הוי כתקנה גדולה, דאטו יעלה על הדעת שרופא יתרשל במילוי תפקידו ואדם יפגע בכל אבריו ולא יתן את הדין?! והלא גם בזמננו מצווים אנו לעמוד על משמר הצדק ולהגן על החלשים מפני בעלי הזרוע. וכבר כתב מהרש"ל (יש"ש ב"ק פ"ו סימן יד), דכל כהאי גוונא הוי דינא דמלכותא דינא, דאם לא כן, לא תעמוד הארץ ותהרס.

הרב וייס הסתמך גם על דברי ה'חתם סופר' שכל שהוא לתקנת בני המדינה מהני דינא דמלכותא, 'דאילו באו בפנינו היינו גם מתקנים כן'.²⁸ לפי הכיוון שהתווה הרב וייס, כתב הרב אריאל בראלי ('חיוב ממוני בגין נשיכת כלב בזמן הזה', אמונת עתך 120 תשע"ה, עמ' 106-109):

לאור דבריו, כאשר הדיין מתרשם שנעשה עוול וישנה פגיעה גדולה, ניתן לאמץ את חוק המדינה המחייב פיצוי כספי במקרה של נשיכת כלב. הרב בראלי הסתמך גם על פסק הרמ"א,²⁹ שכל שיש בו משום תקנת בני המדינה, חל לגביו הכלל 'דינא דמלכותא דינא'.

26. שו"ע, חו"מ סי' ב סעי' א.

27. שו"ע ורמ"א, חו"מ סי' ב סעי' א; סמ"ע, שם ס"ק ט; שו"ת בית יהודה, סי' א; הלכה פסוקה, חו"מ סי' ב אותיות יג-יד, והערה 57-58.

28. שו"ת חתם סופר, חו"מ סי' מד.

29. רמ"א, חו"מ סי' שסט סעי' יא.

ד. נזק שגרם כלב תקיפה

1. חיוב מדין 'מועד מתחילתו'

בימינו התרחב השימוש בכלבי תקיפה הן לצורך שמירה על הבית והמשפחה הפרטיים, או על מפעלים ואתרים ביטחוניים; הן לצורך תקיפה במשטרה ובצבא. לדוגמה, כלב רועים בלגי הוא בעל תכונות תוקפניות, אם הוא יחשוב שמישהו מתנכל לבעליו, הוא מסוגל לקרוע את השרשרת שקשור בה ולקפוץ מעל הגדר כדי לתקוף אותו בחירוף נפש.³⁰ בעניין כלב תקיפה שנשך, סבור הרב צבי יהודה בן יעקב (שו"ת משפטיך ליעקב, ח"ב סי' לב, עמ' תד), שאף דיינים שאינם סמוכים יכולים לחייב מן הדין, כשאר נזקים שכיחים ומצויים, וזו לשונו:

יש לומר בכלבי תקיפה שמתחילת ברייתן נועדו לתקוף באמצעות נשיכה, שמועדים הם מתחילתן (עיין בסוגיא בבא קמא טו,ב ובשולחן ערוך חו"מ שפט, ה), ובמועד מתחילתו מבואר בסוגיא (בבא קמא פד,ב) דדנים בזמן הזה כיון דשכיחי, וכדאיתא בגמרא לענין שן ורגל. והוי בנידון זה נזק קרן, דכוונתו להזיק, ומועד מתחילתו... כלבי תקיפה וכלבים שהם מגזע תוקפני ביותר, דלא הוי שינוי וחייב בנשיכה ראשונה נזק שלם... ועל כן אם מדובר בכלב תקיפה או מגזע תוקפני שנשך, בית הדין מוסמך לדון ולחייב את המזיק בחיוב גמור.

לפי הרב צבי יהודה בן יעקב נזקי כלבים אלה הם בגדר נזק שכיח שחיובו מהדין, שגם דיינים שאינם סמוכים דנים בו בזמן הזה.³¹ אמנם לדעת הרב ברוך שרגא,³² כלבי תקיפה לא יוגדרו כמועדים, עד שיועדו בפני בית דין ובו דיינים סמוכים שלוש פעמים על תקיפה. ומכיוון שכיום אין דיינים סמוכים, הרי שלא ניתן להגדיר אותם כמועדים. הרב הלל יצחק הלוי,³³ הבחין בין שני סוגי כלבים: כלבים התוקפים באופן טבעי הם בגדר 'מועדין מתחילתן', וכל בית דין יכול לדון בתביעה בגין נזק שגרמו. אולם כלבים שאילפו אותם לתקוף, דינם כ'נזקי קרן', שלא ניתן לדון בימינו.

2. פטור משום 'שור שהגיחוהו'

הרב ברוך שרגא³⁴ דן בעניין כלב תקיפה, שמא דינו כ'שור האיצטדין', המופיע במשנה, כלומר שור שאימנו אותו לנגוח במלחמות שוורים, שפטור אף אם המית אדם, 'שנאמר כי יגח'³⁵ ולא שיגיחוהו'.³⁶ אך יש לעיין בהשוואה זו, מפאת סתירה לכאורה הקיימת בדין שור שהגיחוהו. מחד, נקבע במשנה³⁷ ששור האיצטדין, אינו חייב מיתה על הריגת אדם, כי הוא לא נגח מיוזמתו אלא גירו אותו כדי שייגח. מאידך, נקבע בגמרא,³⁸ שאם אדם שיסה את

30. מיכל סימוני, 'כלב רועים בלגי', אתר מגן המרכז הישראלי לכלבנות.

31. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' א.

32. שו"ת והיה העולם, חו"מ סי' טז, עמ' קסה.

33. משפטי הלוי, ח"ג סי' יח, עמ' קנו.

34. שו"ת והיה העולם, חו"מ סי' טז, עמ' קסה.

35. שמות כא, כח.

36. משנה, בבא קמא לט ע"א.

37. שם.

38. בבא קמא כד ע"ב.

כלבו לנשוק, הוא חייב לשלם עבור הנזק, אף שהכלב לא תקף מיוזמתו אלא לאחר שגירו אותו לכך. ביישוב סתירה זו, יש שתי שיטות בראשונים:

שיטה ראשונה היא שיטת התוספות³⁹ שקבעו שיש הבדל בין שיסוי כלב לבין שור האיצטדין, 'שהאדם נלחם עימו להורג'. כלומר שרמת הגירוי של שור האיצטדין היא גבוהה מאוד, עד שהוא נלחם עם האדם בזירה עד שיהרוג או עד שיהרג, ולכן הריגתו את האדם מוגדרת כאונס ביחס לבעליו. אבל כלב הנושך מחמת שיסוי, הגירוי שלו קל יותר, ולכן יש לחייב את בעל הכלב על הנזק. בדומה לכך מחלק הרא"ה⁴⁰ כי לשור האיצטדין אין דעת כלל אלא הוא הורגל לנגוח בעת שמשסים אותו. אבל כלב ששיסוהו אינו מוגדר כאונס, כי אין הכרח שיגיב לשיסוי ויישך, ולעיתים אינו נושך אף כשמשסים אותו. לפי זה, אין מקום לדמות כלב תקיפה לשור האיצטדין, אלא לכלב ששיסוהו, שיש על בעליו חיוב נזיקין.

שיטה שנייה היא שיטת הרמב"ם. בדברי הרמב"ם לגבי כלב ששיסו אותו, ישנה סתירה לכאורה: מחד הוא פסק, שבעל הכלב חייב לשלם עבור הנזק,⁴¹ ומאידך הוא פסק שאם הרג אינו חייב מיתה.⁴² ביאר הנחלת דוד⁴³ שלדעת הרמב"ם אין הבדל בין שור האיצטדין לכלב ששיסוהו, אלא יש הבדל בין חיוב מיתה לבין חיוב תשלום. חיוב מיתה הוא חיוב על החיה שהרגה, ואילו חיוב תשלום מוטל על בעליה של החיה שלא שמרו עליה. לכן שור האיצטדין שהרג או כלב ששיסו אותו והרג אינם חייבים מיתה, כיוון שהם לא הרגו מיוזמם אלא עשו זאת עקב הגירוי והשיסוי. אך כיוון שהבעלים יודעים שהחיה שבבעלותם ניתנת לשיסוי, מוטלת עליהם חובה לשמור שאף אחד לא ישסה אותה. לכן אם הבעלים לא שמרו כראוי, הם חייבים לשלם עבור הנזק. לפי הרמב"ם, אין מקום לפטור בעלים של כלב תקיפה מתשלום על נזק מדין 'שור האיצטדין', מכיוון שהפטור הוא רק מחיוב מיתה ולא מחיוב נזיקין. אדרבה, על בעל כלב תקיפה מוטלת חובה יותר גדולה לשומרו שלא יזיק, ואם הזיק חובת התשלום רובצת עליו (לדעת הרמב"ם חצי נזק בלבד).

ה. הבדלים בין גידול כלבים בימי חז"ל ובימינו ומשמעותם

כל הפוסקים שדנו בחיוב על נזקי נשיכת כלב בימינו הניחו שגידול כלב בימינו הוא כגידול כלב בימי חז"ל. אולם, כפי שנראה ישנו שינוי גדול מאוד בין התקופות. ביישוב היהודי בתקופת התלמוד השתמשו בכלבים בעיקר לשמירת יישובים וליווי של עדרי הצאן.⁴⁴ זן הכלב שהיה מצוי בארץ ישראל מכונה 'כלב כנעני', ומשמש עד היום את רועי

39. תוספות, בבא קמא כד ע"ב ד"ה המשסה.

40. הובא בנימוקי יוסף, בבא קמא יא ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ואת"ל.

41. רמב"ם, הל' נזקי ממון פ"ב הי"ט.

42. רמב"ם, הל' נזקי ממון פ"י ה"ח.

43. נחלת דוד, בבא קמא כד ע"ב ד"ה אך הרמב"ם.

44. יהושע שוורץ, 'על כלבים בחברה היהודית בתקופת הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד', על אתר, יב, עמ' 47-82.

הצאן הבדואים בארץ. כלב זה הוא בעל יכולת שרידות גבוהה בשטח הפתוח, באקלים חם ויבש, ובקור המדבר בלילה. בטבע החופשי חי הכלב הכנעני בלהקות פראיות הניזונות מפגרים או מהתנפלות על גדיים או עגלים צעירים, כדי לשבור את רעבונם. הכלב הכנעני נוח לאילוף, ושימש בעבר וגם בהווה לשמירה על מקומות יישוב או עדרי צאן, בהיותו כלב ערני, חשדן ומגן בקנאות על הטריטוריה או העדר שבאחריותו.⁴⁵ כך מתארת הגמרא (בבא קמא פג ע"א) את חשיבות הכלב בשמירה על הספר:

לא יגדל אדם את הכלב, אלא אם כן קשור בשלשלת. אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר, וקושרו ביום ומתירו בלילה.

וכן קובע רב, שאין לגור בעיר שלא נובחים בה כלבים,⁴⁶ כלומר שאינה נשמרת כראוי. באותה תקופה, שבה מזון רוב בני האדם לא היה בשפע, הכלבים היו רעבים רוב הזמן ועסקו באינטנסיביות בחיפוש מזון, ואכלו מכל הבא לפה. כך מופיע במסכת גיטין (נו ע"א) הביטוי 'רעב ככלב', כדימוי למי שרעב מאוד וסובל ייסורי רעב. כלב רעב היה מסוגל לחטוף פת הנאפית על גבי הגחלים לשבירת רעבוננו, ולפי המשנה⁴⁷ זה נחשב נזק מצוי היות ודרכו של הכלב לעשות כך. כן מביאה הגמרא⁴⁸ מעשה בכלב שטרף ואכל כבשים מרוב רעב. לעומת זאת, בהתאם לשפע המזון המצוי בימינו, הכלבים לא סובלים מרעב תמידי ולכן מספר האירועים בהם הם גורמים נזק לרכוש ירד. ביישוב היהודי לא החזיקו כלבי ציד,⁴⁹ מכיוון שצידה על ידי כלב מטריפה את בעל החיים הניצוד וכך הוא נפסל לאכילה. לכן תקיפה על ידי כלבים, לא הייתה מצויה בזמננו. כמו כן, נראה שבתקופת המשנה והתלמוד לא הייתה נפוצה אחזקת כלבים בתוך הבית ובסביבת המגורים כחיית מחמד.⁵⁰ כך עולה בין השאר מדברי חכמינו (בבא קמא פג ע"א): 'המגדל כלבים כמגדל חזירים', 'לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת'. עוד נראה, שהיישובים אז היו בדרך כלל קטנים ולא צפופים כבימינו. לכן, גם אם גידלו כלבים, הם היו מעטים יחסית למציאות הכלבים בצפיפות העירונית של ימינו. לעומת זאת, מראה מצוי ברחובות הערים בימינו, הוא אדם המהלך עם שני כלבים, ולכן בימינו החיכוך עם הכלבים יותר גדול. בנוסף, בעבר האווירה ביישובים הייתה כפרית ופסטורלית, וחוף מהרעב של הכלבים, הם לא סבלו מגירויים חיצוניים כמו שקיימים היום לכלב שחי בעיר, שיש בה רעשים רבים של כלי רכב וכן גירויי ריח שונים, אשר גורמים להם למעשי תוקפנות. בימינו יש גם תעשייה שלמה 'המייצרת' כלבי תקיפה שיש להם ביקוש רב, לא רק למערכת הביטחון וכדומה, אלא גם למשפחות המחזיקות אותן בבית ובחצר. כך שבמרחב העירוני הצפוף נמצאים הרבה כלבי תקיפה דרוכים הנכנסים לפעילות עקב גירויים שונים. כך מתרבות הנשיכות של כלבי תקיפה שהרגישו מאוימים או שהרגישו שמאיימים על בני המשפחה שהם מלווים.

45. 'הכלב הכנעני - כלב תנ"כי בעידן מודרני', אתר ההתאחדות הישראלית לכלבנות.

46. פסחים ק"ג ע"א.

47. משנה, בבא קמא כא ע"ב.

48. בבא קמא טו ע"ב.

49. יהושע שוורץ, לעיל הערה 44, עמ' 60-61.

50. שם, עמ' 71.

לאור הסקירה שהעלינו נוכל לסכם, כי בתקופת המשנה והתלמוד הנזקים השכיחים שגרמו הכלבים היו קשורים להשגת מזון, ובהם יש סמכות לבית הדין לדון (נזקי שן). לעומת זאת, נשיכה נחשבה כדבר חריג והחייב עליה הוגדר כקנס, שבו אין סמכות לדיינים לחייב. אולם בזמננו, שמזונם של הכלבים מצוי בשפע, מעטות תביעות הנזיקין בתחום זה, ורוב התביעות על אירועי נזקי כלבים הן על תקיפות ונשיכות של ממש לבני אדם. משינוי הנסיבות האמור עולה שכיום ייתכן שניתן להגדיר מבחינה הלכתית את התופעה של תקיפת ונשיכת כלבים, כנזק שכיח ומצוי, בשונה מההגדרה המקורית בזמן חז"ל ובתקופות קודמות. ולכן גם לדיינים בזמן הזה, נתונה סמכות מן הדין לחייב על נזקים אלו. שינוי זה מחזק את התוקף של החוקים המאפשרים לחייב ממון על תקיפה, כיוון ששינוי המציאות יוצר צורך בתקנה שלא היה קיים בעבר.

סיכום

נשיכות כלבים הן תופעה במצויה בימינו, אולם על פי שורת הדין אין לבתי הדין בימינו סמכות לעסוק בתביעות לפיצוי בגין אירועים אלה. כבר מימי הגאונים ראו חכמי ישראל הכרח למצוא דרך להתגבר על בעיית הסמכות, כדי למנוע התרחבות של תופעה זו. במאמר זה ראינו שורה של כלים שהעמידו הפוסקים לרשות בתי הדין, ובכלל זה: היתר לניזק לתפוס את רכושו של המזיק, ניזוי, היתר פנייה לערכאות שניתן במקרה שהמזיק מסרב לפצות את הניזק, הענקת סמכות מכלל לבית הדין על ידי הצדדים לדון בתביעה שכזו, הן בעצם קבלת הדין והן בהסכמת הצדדים לפשרה. בנוסף, ראינו כי לבית דין שרבים קיבלו אותו עליהם יש סמכות לדון בתביעה על נזקי כלב, וכן ניתן לחייב ממון על בסיס חוק המדינה שיש לו מעמד של 'דינא דמלכותא'. בהמשך בחנו את מעמדו של כלב תקיפה, מחד, ראינו שיש אומרים שדינו כ'מועד מתחילתו' ולכן בית הדין רשאי לדון בנזקים שגרם גם בימינו. מאידך, הצגנו את השיטה שבעלים של כלב כזה פטור כיוון שהוא בגדר 'שור שהגיחוהו', ודחינו אותה. סיימנו בטענה כי דרכי הגידול של כלבים בימינו שונות מאוד מאלה שהיו נהוגות בימי חז"ל. שוני זה גורם לכך שייתכן שיש להגדיר כל כלב בימינו כ'מועד מתחילתו'. לחילופין, שוני זה מסביר את הצורך בחוק המדינה המהווה תקנה בעלת תוקף הלכתי.

